

ƏTRAF MÜHİTLƏ BAĞLI PROBLEMLƏR, EKOLOJİ TƏHLÜKƏSİZLİYİN TƏMİN EDİLMƏSİ İSTİQAMƏTİNDƏ ATILAN ADDIMLAR VƏ QLOBAL ÇAĞIRIŞLAR FONUNDA QARŞIYA QOYULMUŞ HƏDƏFLƏR

Kərimov V.N.

*Azərbaycan Respublikası Ekologiya və
Təbii Sərvətlər nazirinin müavini*

Dinamik iqtisadi inkişaf kontekstində ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması məqsədilə ekosistemlərin qorunması, ətraf mühitə təsirlərin azaldılması, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə və davamlı inkişaf prinsipləri çərçivəsində ətraf mühitin mühafizəsi ekoloji siyasətin əsas istiqamətlərindəndir.

Bu istiqamətdə əsas strateji baxış ətraf mühitlə bağlı miras qalmış problemlərin həll olunması, ətraf mühit komponentlərinin bərpa olunmayan dərəcədə pozulmasına səbəb ola biləcək fəaliyyətin qarşısının alınması, təbii mühitin mühafizə edilməsi, istehsal sahələrində ən müasir – aztullantılı texnologiyaların tətbiqi ilə təsirlərin azaldılması və yüksək keyfiyyətli təmiz ekoloji mühitin yaradılmasıdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən təsdiq olunmuş “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” sənədində yeni strateji mərhələdə iqtisadiyyatın davamlı və yüksək templərlə artması fonunda global iqlim dəyişikliklərinə cavab verən və əhalinin sağlam mühitdə yaşamaını təmin edəcək yüksək keyfiyyətli ətraf mühitin təmin olunması kimi mühüm vəzifə qarşıya qoyulmuşdur.

Təmiz ekoloji mühitin yaradılması istiqamətində su ehtiyatlarından səmərəli istifadə, Xəzər dənizinin ekoloji mühitinin mühafizəsi, tullantıların idarə olunması, iqlim dəyişmələrinin mənfi təsirlərinin azaldılması, müşahidə və monitoring sistemlərinin modernləşdirilməsi, atmosfer havasının mühafizəsi, biomüxtəlifliyin qorunması, ekoturizmin və akvakulturanın inkişafı, meşə örtüyünün, yaşıllıqların mühafizəsi və artırılması, çirklənmiş ərazilərin bərpası, torpaq ehtiyatlarının münbütlüyünün artırılması, mineral-xammal bazasının genişləndirilməsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə, ekoloji təfəkkürün artırılması əsas prioritet istiqamətlərdəndir.

Açar sözlər: *ekosistemin qorunması, strateji baxış, ekoloji təhlükəsizlik, aztullantılı texnologiya, global iqlim dəyişmələri, bioloji müxtəliflik, antropogen təsirlər, Qırmızı kitab, su bioresursları, ekstensiv heyvandarlıq, eroziya, təkrar istifadə, yaşıl iqtisadiyyat, müasir texnologiyalar*

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində əsas missiya insanların ekoloji təmiz mühitdə yaşamasını təmin etmək məqsədilə ekosistemlərin qorunması, ətraf

mühitə zərərli təsirlərin minimuma endirilməsi, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə olunması ilə davamlı inkişafın təmin edilməsindən ibarətdir.

Qısa müddətli dövr üçün ölkənin strateji baxışı ətraf mühitlə bağlı mövcud problemlərin həll olunması ilə ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması, ətraf mühit komponentlərinin mühafizə edilməsi, dinamik iqtisadi inkişaf fonunda ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması, istehsal sahələrində ən müasir – aztullantılı texnologiyaların tətbiqi ilə təsirlərin azaldılması və təmiz ekoloji mühitin yaradılmasıdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən təsdiq olunmuş “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” sənədində yeni strateji mərhələdə iqtisadiyyatın davamlı və yüksək tempiylə artması fonunda qlobal iqlim dəyişikliklərinə cavab verən və əhəlinin sağlam mühitdə yaşamağını təmin edəcək yüksək keyfiyyətli ətraf mühitin təmin olunması kimi mühüm vəzifə qarşıya qoyulmuşdur.

Sosial-iqtisadi inkişaf əlaqədar ətraf mühitin artan təsirlərdən mühafizəsi və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması tədbirlərinə bütün maraqlı tərəflərin cəlb edilməsi, dövlət qurumları və vətəndaş cəmiyyəti institutları ilə səmərəli əməkdaşlıq mexanizmlərinin qurulması, ətraf mühit komponentlərinin bərpa olunmayan dərəcədə pozulmasına səbəb ola biləcək fəaliyyətin qarşısının alınması istiqamətində tədbirlərə həyata keçirilir.

Qarşıya qoyulmuş hədəflərə kompleks şəkildə, mərhələli ardıcılığa uyğun, vaxtında və tam keyfiyyətlə nail olunması məqsədilə ölkə başçısı tərəfindən strateji sənədlər təsdiq olunmuş və bir sıra istiqamətlər üzrə dövlət proqramlarının layihələri hazırlanmışdır.

Hazırda ətraf mühitin mühafizəsi və təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə istiqamətində “Dünyamızın transformasiyası: 2030-cu ilədək dayanıqlı inkişaf sahəsində Gündəlik”, “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”, “Su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsinə dair 2020-2022-ci illər üçün Tədbirlər Planı”, “Azərbaycan Respublikasında bərk məişət tullantılarının idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsinə dair 2018–2022-ci illər üçün Milli Strategiya”, “Yerin təkinin geoloji öyrənilməsinə və mineral-xammal bazasından səmərəli istifadəyə dair 2020-2024-cü illər üçün Dövlət Proqramı” və digər proqramlarda nəzərdə tutulmuş tədbirlər həyata keçirilir.

Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” çərçivəsində “2022-2026-cı illərə dair sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”, “Azərbaycan Respublikasında meşələrin mühafizəsinə və davamlı inkişafına dair 2022-2030-cu illər üçün Milli Meşə Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında 2022-2026-cı illərdə akvakulturanın inkişafına

dair Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinin 2022-2026-cı illər üzrə bərpası və dayanıqlı inkişafı Dövlət Proqramı” və “Su ehtiyatlarından səmərəli istifadəyə dair Milli Strategiya”nın layihələri hazırlanmış, digər strateji sənəd layihələrinin hazırlanması nəzərdə tutulmuşdur.

Bu strateji sənədlərdə su ehtiyatlarının səmərəli istifadəsi və itkilərin qarşısının alınması, tullantı sularının idarə olunması və təkrar istifadəsi, Xəzər dənizinin çirklənmədən qorunması, tullantıların idarə olunması, iqlim dəyişmələrinin mənfi təsirlərinin azaldılması istiqamətində adaptasiya və mitiqasiya tədbirlərinin həyata keçirilməsi, atmosfer havasının mühafizəsi, ətraf mühitin müşahidə və monitorinq sistemlərinin təkmilləşdirilməsi, meşə və yaşıllıq ərazilərinin miqyasının artırılması, bioloji müxtəlifliyin və torpaq ehtiyatlarının mühafizəsi, istehsal müəssisələrində aztullantılı qabaqcıl texnologiyalardan istifadənin genişləndirilməsi, həmçinin təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə sahəsində qarşıya qoyulmuş məqsədlərə çatmaq üçün innovativ yanaşmaların tətbiqinin genişləndirilməsi planlaşdırılır.

Təbii sərvətlərin qorunması və davamlı istifadəsi XXI əsrin ən mühüm və qlobal problemlərindən olmaqla, dövlətin həllini vacib hesab etdiyi prioritet məsələlərdən biridir. Təbii sərvətlərin ayrılmaz hissəsi olan bioloji müxtəliflik olduqca mühüm zəngin ehtiyat mənbəyidir. Son zamanlar planetimizdə antropogen fəaliyyət nəticəsində ekosistemlər deqradasiyaya uğramış, bir çox fauna və flora növləri isə məhv olmuş və ya onların sayı kəskin surətdə azalmışdır.

Şəkil 1. Göygöl Milli Parkı

Ekosistemlərin və təbii sərvətlərin qorunması üçün xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin yaradılması dünyada əsas metodlardan sayılır. Bu, ekoturizmin inkişafı və ölkənin tanınmasında da böyük rol oynayır.

Ümumilikdə xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri ölkə ərazisinin 10,3%-ni təşkil edir. Hədəf yaxın 5 il ərzində onların sahəsinin 10,5%-ə çatdırılması, həmçinin infrastruktur, mühafizə və idarəetmənin təkmilləşdirilməsidir.

Yeni növ xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin (biosfer qoruğu və geopark) yaradılması prioritet istiqamətlərdəndir. Azərbaycan və Almaniya Hökumətləri arasındakı razılaşmaya əsasən “Azərbaycan Respublikasının mühafizə olunan ərazilərinə dəstək proqramı, Zaqatala-Balakən Regionu” layihəsi üzrə müvafiq işlər aparılır. Layihənin yekununda ölkədə və Cənubi Qafqazda ilk Zaqatala-Balakən biosfer qoruğu yaradılacaqdır.

Biosfer qoruğu Zaqatala-Balakən regionunda kənd turizmi və ekoturizmin inkişafına müsbət təsir edəcək, orqanik kənd təsərrüfatı istehsalını və ailə təsərrüfatı fəaliyyətini stimullaşdıracaq, turizm məhsullarının yaranmasına və turizmde məşğulluğun artmasına gətirib çıxarılacaqdır. Beləliklə, yaradılacaq biosfer qoruğu bioloji müxtəlifliyin mühafizəsi sahəsində yeni mərhələ olmaqla, həm də regionun sosial-iqtisadi rifahına töhfə verəcəkdir. Eyni zamanda, bu gələcəkdə transsərhəd ekoturizm marşrutlarının yaranmasına imkan verəcəkdir.

Palçıq vulkanları əsaslı geoparkın yaradılması isə ölkədə geoturizmin inkişafına və Azərbaycanın palçıq vulkanlarının ən çox yayıldığı ölkə kimi tanınmasına və xarici turistlərin ölkəyə səfər etməsinə təkan verəcəkdir.

Azərbaycanın zəngin bioloji müxtəlifliyi barədə beynəlxalq səviyyədə məlumatlılığın artırılması əsas məqsədlərdən biridir. Bu istiqamətdə Azərbaycan Respublikasının Hirkan meşələrinin və palçıq vulkanlarının YUNESKO-nun Ümumdünya İrs Siyahısına daxil edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Bu tədbirlərin davamı olaraq ətraf mühitin sağlamlaşdırılması və təbii sərvətlərdən dayanıqlı istifadənin təmin edilməsi, xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri şəbəkəsinin, nadir təbiət komplekslərinin və obyektlərinin qorunub saxlanması istiqamətində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 20 oktyabr tarixli Sərəncamına əsasən işğaldan azad olmuş ərazilərdə Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğunun fəaliyyətinin bərpası ilə bağlı tədbirlər görülür.

Təbii və antropogen təsirlər nəticəsində sayı azalmağa olan həssas, təhlükədə olan növlərin sayı son 30–40 ildə xeyli artmışdır. 1989-cu ildə Azərbaycanın “Qırmızı kitab”ının I nəşrinə nadir, nəsli kəsilmək və təhlükə altında olmaqla, qorunmasına ehtiyac yaranan 108 növ heyvan və 140 növ bitki adı daxil edilmişdi halda, 2013-cü ildə nəşr olunmuş “Qırmızı kitab”a artıq 223 növ heyvan və 300 növ bitki adı daxil edilmişdir.

Biomüxtəlifliyin müşahidə edilən azalması insanların təbii kompleksə birbaşa və ya dolaylı, əhəmiyyətli və ya hiss edilməyən təsiri nəticəsində baş verir. Su və torpaq ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməməsi atmosfərə və iqlim proseslərinə təsir edir. İqlim və atmosferdə baş verən dəyişikliklər isə ekosistemə birbaşa təsir göstərərək bioloji müxtəlifliyin azalmasına səbəb olur. 1950-ci ildən bəzi heyvan növlərinin (vaşaq, kaftar, bəbir, çöl pişiyi, ceyran, safsar, bezoar keçisi, muflon) sayı azalmış, turan pələnginin kökü kəsilmişdir.

Nadir və həssas növlərin bərpası məqsədilə layihələrin həyata keçirilməsi, ceyranların mühafizəsi və tarixi areallarının bərpası, zubluların ölkəmizə reintroduksiyası prosesi davam edir. Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində faunanın mühafizəsi tədbirlərinin hesabına bəbir və onun qida obyektləri olan iri dirnaqlı heyvanların (Bezoar keçisi, muflon və s.) sayının artması üçün şəraitin mövcudluğu nəsli kəsilmək təhlükəsi altında olan növlərin bərpası üçün zəmin yaradır.

Nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsində olan bioloji növlərin mühafizəsi, artırılması və onların tarixən məskunlaşdıqları ərazilərdə bərpası prosesində son illərdə 265 baş ceyran, 26 baş Avropa bizonu və 58 ədəd Şahin quşu köçürülmüşdür.

Şəkil 2. Şirvan Milli Parkı

Şəkil 3. Şahdağ Milli Parkı

Nəsli kəsilmək təhlükəsi altında olan fauna və flora növlərinin dəyişdirilməsi və mühafizəsinin gücləndirilməsi məqsədilə “Qırmızı Kitab”ın yeni nəşri ilə bağlı tədbirlərə başlanılmışdır. 2023-cü ildə işıq üzü görəcək “Qırmızı Kitab”ın növbəti nəşri respublikamızın bioloji müxtəlifliyinin qorunması tədbirlərinin daha da gücləndirilməsi və eyni zamanda aparılacaq işlərin əsas istiqamətverici sənədi olacaqdır. Bu nəşrdə əvvəlki nəşrdən fərqli olaraq növlər Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqının (IUCN) yeni təlimatı əsasında qiymətləndirilir, həmçinin uzun müddətli fasilədən sonra Qarabağ və Şərqi Zəngəzur iqtisadi rayonları üzrə növlər də tədqiq edilir.

Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin genişləndirilməsi və effektiv idarə olunması hesabına ekoturizmi inkişaf etdirərək ölkəyə turist axınını stimullaşdırmaq əsas məqsədlərdən hesab olunur. Son illərdə ekoturizm

fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və infrastrukturun yenilənməsi istiqamətində aparılmış tədbirlər nəticəsində Milli parkların ərazisinə daxil olan turistlərin sayı ilbəl artmaqdadır.

Son illər müxtəlif səbəblərdən balıq ehtiyatlarının həcmi getdikcə azalır. Bu prosesin qarşısının alınması üçün balıq ehtiyatlarının artırılması istiqamətində davamlı olaraq tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Su bioresurslarının ehtiyatlarının artırılması məqsədilə mütəmadi olaraq nərəkimi, çəkikimi və qızılbalıq körpələri yetişdirilərək təbii su hövzələrinə buraxılır.

Şəkil 4. Bəsitçaya balıq körpələrinin buraxılışı

2011-ci ildən bütün Xəzəryanı ölkələrin ümumi razılığına əsasən Xəzər dənizində nərə cinsli balıqların kommersiya ovlanmasına texniki moratorium tətbiq edilir və nərə balıqlarının əmtəə ovu aparılmır, yalnız balıqartırma və elmi-tədqiqat məqsədləri üçün kiçik həcmlərdə ovlanır.

Balıqartırma müəssisələrinin fəaliyyətinin səmərəliləşdirilməsi, brakonyerliyə qarşı mübarizə, balıq ehtiyatlarının süni yolla artırılması, Xəzər dənizində nadir və nəslə kəsilməkdə olan nərə cinsli və qızılbalıq növlərinin təbii bərpası istiqamətində tədbirlər görülür. Lakin balıqların mühafizəsi və süni şəkildə artırılması problemin həllinə tam şəkildə kömək edə bilmir. Bunun üçün ən optimal yol hazırda dünyada ümumi balıq ovu və istehsalının yarısını təşkil edən akvakultura balıqçılığının inkişaf etdirilməsidir.

Akvakulturanın inkişafı ilə ölkə əhalisinin balıq mənşəli məhsullara tələbatının əsasən yerli məhsullar hesabına ödənilməsi, ixrac imkanlarının yaranması, balıqçılıq üzrə idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi, su və torpaq resurslarının daha səmərəli istifadəsinin təmin edilməsi, balıq yemi istehsalının və balıq emalı sənayesinin inkişaf etdirilməsi, məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün balıqçılığın inkişafının stimullaşdırılması və davamlı fəaliyyətinə nail olmaq nəzərdə tutulur.

Bu istiqamətdə intensiv sənaye tipli akvakultura təsərrüfatları yaradılması, qəfəs təsərrüfatçılıq modellərinin tətbiqi nəzərdə tutulur. Respublika ərazisində ixtisaslaşdırılmış balıq satışı mərkəzləri yaradılması və akvakulturanın inkişafı bu sahə ilə əlaqəli olan digər fəaliyyət istiqamətlərinə (yem, balıq unu, dərman preparatları və s. istehsalı) dəstək olacaqdır.

Balıqovlamadan akvakultura fəaliyyətinə keçid son nəticədə Xəzər dənizində balıq ehtiyatlarının, xüsusilə nərəkimilərin təbii populyasiyasına antropogen təzyiğin azalmasına gətirib çıxaracaqdır.

Azərbaycan azmeşəli ölkədir və meşələrin artırılması, mühafizəsi, o cümlədən meşə təsərrüfatından beynəlxalq təcrübələr əsasında davamlı və səmərəli istifadə edilməsi prioritetdir.

Respublikamızın meşə fondu ölkə ərazisinin 14%-ni, meşə ilə örtülü sahələr isə 12%-ni təşkil edir.

Şəkil 5. Azərbaycanın dağ-meşə ekosistemi

Sənaye qırıntılarının qadağan olunması, meşələrin mühafizəsi tədbirlərinin gücləndirilməsi, o cümlədən qanunsuz ağac kəsmə hallarının qarşısının alınması, regionların qazlaşdırılması və ictimaiyyət arasında aparılan təbliğat hesabına qırıntı hallarının ilbəl azalmasına nail olunmuşdur.

Meşələrin fitosanitar vəziyyətinin qiymətləndirilməsi, xəstəlik və ziyanvericilərə qarşı mübarizə tədbirləri, meşə yanğınlarının qarşısının alınması üçün yangınsöndürmə vasitələrinin təmin edilməsi, yüksək ixtisaslı meşə kadrlarının hazırlanması və digər bu kimi bir sıra tədbirlər görlür.

Meşələrin idarə edilməsi və planlaşdırılması üçün istifadə olunan inventarlaşdırma və məlumat bazası köhnəlmişdir. Buna görə müasir inventarlaşdırma üsullarından istifadə etməklə meşə ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi işləri aparılır.

Mövcud meşələrin yaxşılaşdırılması və meşə ərazilərinin genişləndirilməsi yaxın dövr üçün əsas prioritetlərindəndir. Hazırda meşə ərazilərinin genişləndirilməsi üçün kütləvi şəkildə meşə əkinləri və aqrobağların salınması işləri həyata keçirilir.

Hədəf yaxın 5 ildə meşə ilə örtülü sahələrin respublikanın ərazisinə nisbətə 12,3%-ə çatdırmaqdır. Bu strateji hədəfə çatmaq üçün özəl sektorun, beynəlxalq ekoloji qurumların dəstəyindən yararlanmaq istiqamətində də işlərin aparılması və müvafiq layihələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Azərbaycan Qırğızstanda keçirilmiş Qafqaz və Mərkəzi Asiya üzrə Meşə Konqresi çərçivəsində qəbul edilmiş Bonn çağırışına qoşulmuş və 2030-cu ilədək 270 min hektar meşə ərazisini bərpa etməyə hazır olduğunu bəyan etmişdir. Bunun 170 min hektarının daxili imkanlar, 100 min hektarının isə beynəlxalq yardım hesabına həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Respublikanın meşə resurslarının inkişafında ictimaiyyətin və digər maraqlı tərəflərlərin geniş iştirakı, hazırkı meşə resurslarının mövcud vəziyyətinin ətraflı analizi, meşələrin müasir vəziyyətinin tədqiqi və onların bərpası üçün konkret hədəflərin müəyyən edilməsi və eləcə də meşə sahəsi üzrə siyasət və strategiyaların inkişaf etdirilməsi, meşə sahəsinin davamlı inkişafı kontekstində ətraf mühitin, biomüxtəlifliyin qorunması, iqlim dəyişmələrinə adaptasiya, eləcə də kənd yerlərinin inkişafına töhfə verilməsinə xüsusi diqqət yetirilir.

Müasir tələblər nəzərə alınaraq, təbii və süni meşələrin regional, milli və global rolunun müəyyən edilməsi, resurslardan mümkün qədər səmərəli istifadə olunması, rekreasiya əhəmiyyətli zonalardan istifadə, aqromeşə massivlərinin salınması, kənd yerlərində yaşayan əhalinin gəlir əldə etmə imkanlarının artması və onların sosial rifah halının yüksəlməsi gözlənilir.

Həyata keçiriləcək tədbirlər meşə sektorunun gücləndirilməsi, meşəbərpa və yeni meşə sahələrinin salınması işlərinin inkişafı ilə əlaqədar tənzimlənmə

sisteminin, o cümlədən qanunvericilik bazasının, institusional mexanizmin təkmilləşdirilməsinə gətirib çıxaracaqdır.

Meşə mühafizəsi tədbirlərinin gücləndirilməsi, bu sahədə innovativ yanaşmaların tətbiqi, ekstensiv heyvandarlıqdan intensiv heyvandarlığa keçid, əhalinin maarifləndirilməsi, regionların tam qazlaşdırılması, həmçinin texniki-iqtisadi cəhətdən qazlaşdırılması səmərəli olmayan ucqar yaşayış məntəqələrinin alternativ enerji mənbələri ilə təminatı, yanğın və ziyanvericilərə qarşı mübarizə üsullarının təkmilləşdirilməsi meşə ehtiyatlarının qorunmasında əhəmiyyətli rol oynayacaqdır.

Yaşıllaşdırma şəhərsalma siyasətinin mühüm tərkib hissəsi olaraq, şəhər və şəhəratrafi ərazilərdə ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması, ətraf mühitin çirklənməsinin azaldılması, sağlam inkişaf, həmçinin estetik görüntünün yaxşılaşdırılması baxımından əhəmiyyətli rola malikdir.

Şəkil 6. Kütləvi yaşıllaşdırma tədbirləri

Yarımsəhra iqlim tipinə xas olan əlverişsiz külək rejimi və uzunmüddətli quraqlıq mövsümləri ilə səciyyələnən Abşeron yarımadasında təbii meşələrin olmaması, Bakı şəhəri daxil olmaqla bütün yarımadaanın süni yaşıllıq zonaları ilə təmin olunması vəzifəsini zəruri edir.

Bakı şəhərində son illər ərzində davam edən iri həcmli tikintilər, əhali artımı, şəhər infrastrukturunun sürətlə böyüməsi, artan məişət tullantıları və

atmosferə buraxılan zərərli qazlar və buna bənzər digər amillər ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması baxımından yaşıllıq sahələrinin genişləndirilməsini aktual edir.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən qeyri-meşə fondu torpaqlarında salınmış yaşıllıq sahəsi 2010-cu ildəki 1601 hektardan artırılaraq 2022-ci ildə 4676 hektara çatdırılmışdır. Yaşıllaşdırma layihələrinin davamlılığının təmin edilməsi üçün ərazilər damcı suvarma sistemləri ilə təmin olunur. Suvarmada alternativ su mənbələrindən – təmizlənmiş tullantı sularından, həmçinin duzsuzlaşdırılmış dəniz suyundan istifadə olunur. Bundan başqa, məhsul verən ağaclara, o cümlədən zeytun və digər ağacların əkilməsinə üstünlük verilir.

Bakı və ətraf ərazilərin torpaq və iqlim şəraitini, ərazilərin sürüşməyə meyilliyini və əhalinin sıxlığını nəzərə alaraq, boş və istifadəsiz ərazilərdə yerli torpaq-iqlim şəraitinə uyğun ağac və kol bitkilərindən ibarət yaşıllıq məsivlərinin salınması nəzərdə tutulur.

Yalnız 2021-ci ildə IDEA İctimai Birliyi və Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin birgə təşkilatçılığı ilə “Yaşıl Marafon” kampaniyası çərçivəsində yaz və payız mövsümləri zamanı ölkə boyu kütləvi ağacəkmə aksiyaları keçirilmişdir. Aksiyalar zamanı iydə, şam, fıstıq, sər. akasiya, ağcaqayın, göyrüş, qoz, pəlid, şabalıd, zeytun və s. yerli cinslərdən olmaqla ümumilikdə 1 milyondan çox ağac əkilmişdir.

Şəkil 7. Abşeron yarımadasının yaşıllaşdırılması

Yaşıllaşdırma işlərinin intensivliyinin və kütləviliyinin miqyasının artırılması məqsədilə cəmiyyətin müxtəlif təbəqələri, dövlət təşkilatları və özəl sektor nümayəndələri, vətəndaş cəmiyyəti institutları, təhsil müəssisələri mü-təmadi olaraq tinglə təmin edilir. Təkcə 2021-ci ildə kənar təşkilatlara əvəzsiz olaraq 683 min ədəd əkin materialları, o cümlədən 410 min tut tıngi verilmişdir.

Şəkil 8. Tinglərin paylanması

Su ehtiyatlarının səmərəli idarə olunması, sudan qənaətlə istifadə edilməsi, itkilərin minimuma endirilməsi və su ehtiyatlarının çirkənməsinin qarşısının alınması qarşıya qoyulmuş əsas hədəflərdəndir.

Su ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməsi hər bir ölkə üçün enerji, ərzaq, nəqliyyat təhlükəsizliyi kimi strateji əhəmiyyətli məsələlər sırasına daxil olmuşdur. Müasir dövrdə su çatışmazlığı dünyanı təhdid edən qlobal problemlərdən biridir və dövlətlərarası münasibətlərə təsir göstərə bilən amillərdən birinə çevrilməkdədir.

Ölkənin yerüstü su ehtiyatlarının mənbələrini çaylar, göllər, su anbarları, buzlaqlar təşkil edir. Şirin su ehtiyatlarının 70%-dən çox hissəsi ölkə hüdudlarından kənarında formalaşır və transsərhəd çaylarla ölkə ərazisinə daxil olur.

Azərbaycanda yeraltı su hövzələrinin rejim və balansına əməl edilmədən quyuların pərakəndə qazılması və istismarı nəticəsində yeraltı suların bərpə-

olunma imkanları azalmış və səviyyəsi aşağı düşmüşdür. Bu baxımdan yeraltı su ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunması, mühafizəsinin yaxşılaşdırılması, uçot və nəzarət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi son dərəcə vacibdir.

Son illər baş vermiş quraqlıq və respublikanın çaylarında sululuğun azalması nəticəsində su anbarlarında suyun səviyyəsi azalmışdır. Aparılan qar-ölçmə işlərinin nəticələrinə əsasən qar ehtiyatları ilbəlil azalır və bu yaz-yay gursululuq və yay dövrlərində çaylarda sululuğun normadan az olmasına gətirib çıxarır.

Digər tərəfdən su itkilərinin miqyası böyükdür. Əsas su itkiləri torpaq məc-rada tikilmiş açıq suvarma kanalları və təsərrüfatdaxili suvarma şəbəkələrində baş verir. Bu baxımdan ölkənin davamlı sosial-iqtisadi inkişafında mühüm rolunu olan su ehtiyatlarının istifadəsi və mühafizəsi sahəsində mövcud problemlərin həll edilməsi üçün təxirəsalınmaz tədbirlər davam etdirilir.

Beynəlxalq praktikaya uyğun olaraq çevik su idarəçiliyinin tətbiq olunması ilə problemin həllinə nail olmaq mümkündür. Buraya suyun mənbədən götürülməsindən ətraf mühitə qaytarılmasınadək dəqiq uçotunun aparılması, itkilərin azaldılması, suya qənaətedici texnologiyalardan istifadə edilməsi, kollektor-drenaj və təmizlənmiş tullantı sularından suvarmada təkrar istifadə olunması, kiçik su tutarlarının yaradılması, istehlak olunan suyun miqdarından asılı olaraq fərqli tariflərin, eləcə də sudan səmərəli istifadənin stimullaşdırılması məqsədilə iqtisadi alətlərin tətbiq edilməsi daxildir.

Respublikamızda iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin yüksək sürətlə inkişafı, suvarılan kənd təsərrüfatı sahələrinin genişlənməsi səbəbindən suya olan tələbatın artması su ehtiyatlarının səmərəli istifadəsi istiqamətində görülən işlərin daha da sürətləndirilməsi zərurətini ortaya çıxartmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15 aprel 2020-ci il tarixli Sərəncamı ilə ölkə ərazisində su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsi, su təsərrüfatının idarə olunmasının təkmilləşdirilməsi və bu sahədə fəaliyyətin əlaqələndirilməsi məqsədilə Komissiya yaradılmışdır.

2020-ci ildə ilk dəfə su ehtiyatlarının idarə olunması sahəsində Azərbaycan Respublikasının illik su təsərrüfatı balansı təsdiq edilmiş və "Elektron su təsərrüfatı" informasiya sistemi yaradılmışdır.

Su itkilərinin qarşısının alınması məqsədilə suvarma kanallarının yenidən qurulması və bərpa, içməli su mənbələrinin yaradılması, sugötürücü qurğuların təmir-bərpa və yenidən qurulması, həmçinin su ehtiyatlarının artırılması və bu istiqamətdə dağ çayları sularının yığılması üçün relyefə uyğun su anbarlarının yaradılması istiqamətində tədbirlər həyata keçirilir.

Tullantı sularından təkrar istifadə edilməsi məqsədilə çirkab sutəmizləyici qurğuların inşa edilməsi ilə bağlı təkliflər hazırlanmış, yeni su anbarlarının yaradılması istiqamətində işlərə başlanılmışdır.

Xəzər dənizinin ekoloji problemlərinin əsas səbəbləri çay suları ilə dənizə müxtəlif çirkləndirici maddələrin gətirilməsi, məişət tullantı sularının təmizlənmədən dənizə axıtılması, dənizdə karbohidrogen ehtiyatlarının axtarışı, hasilatı və nəqli zamanı ekoloji tələblərin gözlənilməməsi, sənaye tullantıları, üzən vasitələrdən atılan tullantılar, kənd təsərrüfatında istifadə olunan gübrələrin yağıntı və suvarma suları ilə yuyularaq çaylar-kanallara vasitəsilə dənizə axması və s. ilə bağlıdır.

Respublikanın sahil zolağında yerləşən rayonların əksəriyyətində təmizləyici qurğular olmadığından burada formalaşan müxtəlif tərkibli tullantı suları təmizlənmədən və zərərsizləşdirilmədən Xəzər dənizinə axıtılır. Bunun nəticəsində dənizin və sahil zolağının ekoloji vəziyyəti pisləşir.

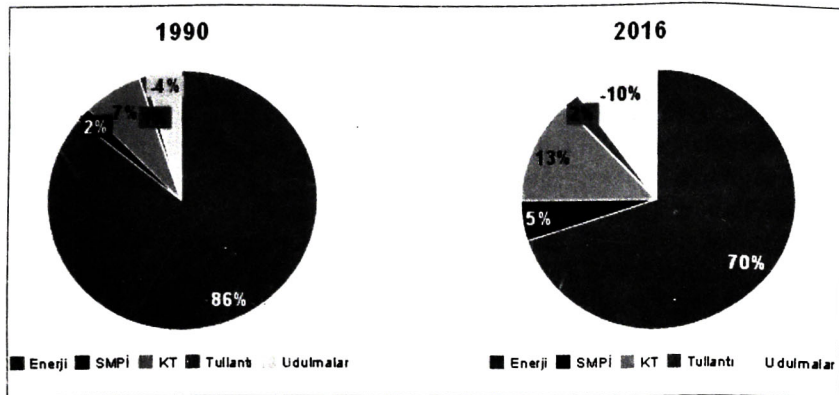
Xəzər dənizinin Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində və onun sahil zolağında fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlarda, obyektlərdə, üzən vasitələrdə, sahilboyu ərazilərdən dənizə olan axarlarda həyata keçirilmiş ekoloji monitorinqlər zamanı Xəzər dənizinə tökülən 100-dən çox axar qeydə alınmışdır.

Təmizlənməmiş çirkab sularının dənizə axıtılmasının qarşısını almaq üçün böyük investisiyalar qoyulur, layihələr həyata keçirilir, iri həcmli təmizləmə qurğuları modernləşdirilir, yeni müasir təmizləmə qurğuları və kanalizasiya sistemləri quraşdırılır. Təkcə son dövrlərdə Bakı buxtasına axıtılan əsas çirklənmiş su axarları aradan qaldırılmışdır.

Azərbaycan iqlim dəyişmələrinin təsirlərinə həssas ölkədir. Azərbaycanın qlobal emissiyalarda payının cəmi 0,15% olduğuna baxmayaraq iqlim dəyişmələri ilə mübarizədə qlobal səylərə öz töhfəsini vermək üçün 2030-cu ilə qədər istixana effekti yaradan qaz tullantıları səviyyəsinin 1990-cı il səviyyəsindən 35% aşağı salınmasını Milli Səviyyədə Müəyyən Olunmuş Töhfələr (NDC) sənədində hədəf kimi götürmüşdür.

Azərbaycanda istilik effekti yaradan qazların (İEYQ) emissiyaları 1990-cı ildə təxminən 79,0 milyon ton CO₂ ekvivalenti həcmində olmuşdur. Bundan sonra iqtisadi aktivliyin aşağı düşməsi ilə bağlı 2000-ci ilə qədər emissiyalar azalmışdır. Lakin sonrakı dövrdə iqtisadiyyatın inkişafı ilə emissiyalar da artmışdır. Ölkədə istilik effekti yaradan qazların emissiyalarının həcmində artımın iqtisadiyyatın inkişaf tempi ilə müqayisədə nisbətən az olması bir sıra tədbirlərin, o cümlədən bərpa olunan enerji mənbələrindən istifadənin genişləndirilməsi, enerji səmərəliliyinin artırılması, meşə örtüyünün bərpa, yeni meşə zolaqlarının salınması və s. həyata keçirilməsi ilə bağlıdır.

Proqnoz hesablamalara görə, ölkəmizdə iqtisadiyyatın daha yüksək tempəli inkişafı mövcud texnologiyalar əsasında baş verərsə bu, yaxın perspektivdə İEYQ emissiyalarının daha da artmasına səbəb ola bilər.

Qrafik 1. Sektorlar üzrə İEQ-nin atılmalarının dəyişmə dinamikası (%-lə)

2021-ci ilin sonunda Böyük Britaniyanın Qlazqo şəhərində keçirilmiş BMT-nin İqlim Dəyişmələri üzrə Çərçivə Konvensiyanın Tərəflərinin 26-cı Konfransı çərçivəsində Azərbaycan iqlim dəyişmələrinə təsirlərin azaldılması və iqlim dəyişmələrinə uyğunlaşma üzrə beynəlxalq səyləri dəstəkləyərək Paris Sazişi çərçivəsində yeni niyyəti, yəni müasir texnologiyalara əlçatanlığın təmin edilməsi və Konvensiyanın müvafiq mexanizmlərinin, həmçinin maliyyə institutlarını dəstəyi olacağı təqdirdə 2050-ci ilə emissiyaların səviyyəsində 40% azaldılma hədəfini bəyan etmişdir.

İşğaldan azad edilmiş ərazilərin dirçəldilməsi istiqamətində ölkə rəhbərliyi tərəfindən verilmiş bir sıra mühüm qərarların, o cümlədən “yaşıl” enerji zonası, “yaşıl” kənd təsərrüfatı, “yaşıl” nəqliyyat, “ağıllı” şəhərlər, “ağıllı” kəndlər yanaşmalarının tətbiqinin, minlərlə hektar sahədə meşələrin bərpasının həm regional, həm də qlobal miqyasda iqlim dəyişmələrinin təsirləri ilə mübarizə üzrə ümumi səylərə töhfə verəcəyi vurğulanaraq 2050-ci ilə qədər həmin ərazilərin “netto sıfır emissiya” zonası olacağı elan edilmişdir.

Həmçinin Azərbaycan bir sıra, o cümlədən Meşə və Torpaqdan İstifadəyə dair Qlazqo Liderlər Bəyannaməsi, Yaşıl Şəbəkə Təşəbbüsü – Bir Günəş, Bir Dünya, Bir Şəbəkə, İqlim Dəyişmələrinə Uyğunlaşma və Dayanıqlıq üçün Ambisiyaların Artırılması, 100% Sıfır Emissiyalı Avtomobillərə Keçidin Sürətləndirilməsi təşəbbüslərinə qoşulmuşdur.

Araşdırmalar göstərir ki, iqlim dəyişmələrinin təsirləri ölkəmizdə də özünü anomal hidrometeoroloji hadisələrin intensivliyinin artması ilə büruzə verir. Bu da adekvat adaptasiya tədbirlərini ön plana çəkir. Təhlükəli hidrometeoroloji hadisələrə qarşı dayanıqlığı təmin etmək məqsədilə ölkəmizdə erkən xəbərdarlıq sistemi təkmilləşdirilir.

Sənayedə iri infrastruktur layihələrinin icrasında qabaqcıl texnologiyaların tətbiqi öz töhfəsini verir. “Yaşıl iqtisadiyyat”a keçid mərhələsində ekoloji tələblərə cavab verməyən müəssisələrin ləğv olunması və ya yenidən qurularaq modernləşdirilməsi işləri davam etdirilir. Yaradılan yeni istehsal müəssisələrdə təbiətə dost texnologiyalar tətbiq edilir. Bütün bunlar sənayenin atmosfer havasına mənfi təsirlərini əhəmiyyətli dərəcədə azaltmışdır.

Hazırda atmosfer havasının keyfiyyəti ilə bağlı əsas narahatçılıq nəqliyyat vasitələrinin sayının sürətlə artması və ekoloji standartlara cavab verməyən köhnə avtomobillərin istifadəsi ilə bağlıdır.

Sözsüz ki, burada yanacaq keyfiyyəti də əsas rol oynayır. Heydər Əliyev adına Neft Emalı Zavodunda aparılan yenidənqurma və modernizasiya işləri paytaxtın ekoloji mühitinin yaxşılaşdırılmasına müsbət təsir etməklə yanaşı, yaxın müddətdə zavodda yüksək standartlara uyğun yanacaq istehsalı atmosferə atılmaların kifayət qədər azalmasına şərait yaradacaqdır.

Nəqliyyat sektorunun ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılması üçün ölkənin avtomobil parkının yenilənməsi və ekoloji cəhətdən təmiz avtomobillərdən (elektrik mühərrikli və hibrid nəqliyyat vasitələri) istifadənin genişləndirilməsi vacibdir.

Buna nail olmaq məqsədilə dünya təcrübəsində ekoloji cəhətdən təmiz avtomobillərdən istifadənin təşviq edilməsi üçün müxtəlif stimullaşdırıcı tədbirlər həyata keçirilir və paralel olaraq köhnə avtomobillərin istifadəsi mərhələlərlə məhdudlaşdırılır. Ölkəmizdə də artıq vergi, idxal rüsumu və aksiz dərəcələri ilə bağlı bir sıra güzəştlər tətbiq olunmağa başlanmışdır. Elektrik və hibrid mühərrikli avtomobillərin idxalı və satışı, o cümlədən onların istifadəsi üçün vacib olan elektrik enerji doldurucularının idxalına vergi güzəştləri tətbiq olunur.

Eyni zamanda, benzin və dizel mühərrikli avtomobillərin idxalına istehsal tarixindən asılı olaraq differensial aksiz vergisi tətbiq olunur. Bu tədbirlərin növbəti illərdə ölkəmizin nəqliyyat parkının yenilənməsinə və nəticədə atmosfer havasının keyfiyyətinin yaxşılaşmasına müsbət töhfə verəcəyi gözlənilir.

Ölkədə əhalinin, onun əmlakının və iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin hidrometeoroloji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, təhlükəli hava hadisələri və iqlim dəyişikliklərinin mənfi təsirlərinin azaldılması və ekoloji vəziyyətlə bağlı dəqiq məlumatların əldə olunması qarşıya məqsəd kimi qoyulmuşdur.

Əhalinin və inkişaf edən iqtisadiyyatın hidrometeoroloji və ətraf mühitin vəziyyəti haqqında digər informasiyalara artan tələbatlar fonunda hidrometeoroloji təminatın texniki və texnoloji cəhətdən tam şəkildə avtomatlaşdırılmış sistemə keçməsinə ehtiyac vardır.

Hidrometeoroloji məlumatların emalı və operativ çatdırılması prosesinin modernləşdirilməsi, erkən xəbərdarlıq sistemlərinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində atılan addımlar əhalinin həyat təhlükəsizliyinin təmin olunmasında və iqtisadiyyatın bir sıra sahələrinə dəyən ziyanın aradan qaldırılmasında böyük rol oynayır.

İqlim dəyişmələrinin təsirindən yaranan təhlükəli hidrometeoroloji hadisələrə nəzarətin gücləndirilməsi, proqnoz və erkən xəbərdarlıq sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün hidrometeorologiya sahəsində yeni texnologiyaların tətbiqi, modernləşdirmə işləri aparılır.

Erkən xəbərdarlıq sisteminin yaradılması istiqamətində müasir müşahidə sistemləri olan "Dopler" hava radarlarının, atmosferdə müxtəlif hündürlüklər üzrə baş verən dəyişmələri izləmək üçün radiozondların və dəniz avtomat hidrometeoroloji stansiyaların tətbiqi istiqamətində tədbirlər görülür.

Qısa müddət ərzində hidrometeoroloji müşahidə sistemlərinin modernləşdirilməsi sahəsində 25 avtomat hidroloji stansiya, Şamaxı və Göygöldə ən müasir tələblərə cavab verən dopler radiolokatorları quraşdırılaraq istifadəyə verilmişdir.

Yerüstü su ehtiyatlarının qiymətləndirilməsi məqsədilə işğaldan azad edilmiş ərazilərdə 10 çay üzərində 11 hidroloji avtomat stansiyanın quraşdırılması işlərinə başlanılmışdır.

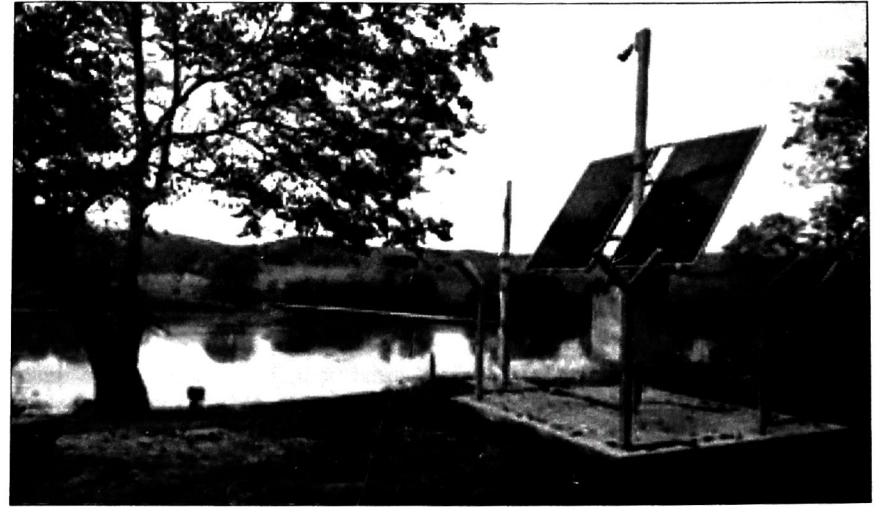

Şəkil 9. Dopler radar stansiyası

Azərbaycan Respublikasının Ümumdünya Meteorologiya Təşkilatı (ÜMT) ilə əməkdaşlığı çərçivəsində yeni texnologiyaya əsaslanan müşahidə metodlarının mənimsənilməsi, məlumat mübadiləsinin aparılması, hidrometeoroloji məlumatların yeni texnologiya ilə sistemləşdirilməsi və arxivləşdirilməsi istiqamətində işlər aparılır.

Ətraf mühitin monitorinqinin müasir üsullarla aparılmasının təmin edilməsi qarşıya məqsəd kimi qoyulmuşdur. Ətraf mühitin çirklənməsinin monitorinqi sisteminin inkişaf etdirilməsi və beynəlxalq standartların tələblərinə uyğun qurulması ekoloji vəziyyətlə bağlı dəqiq məlumatların əldə olunması, ətraf mühitin çirklənmə səviyyəsinin müəyyən edilməsi

və bununla bağlı operativ tədbirlərin görülməsi ətraf mühitin mühafizəsində əsas amildir. Avtomatik monitorinq sisteminin modernləşdirilməsi insanların sağlam ətraf mühitdə yaşaması, ətraf mühitlə bağlı xəstəliklərin azaldılması sahəsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Şəkil 10. Avtomat hidroloji stansiya

Ölkənin iri sənaye şəhərlərində atmosfer havasının keyfiyyətinin ölçülməsi məqsədilə 5 ədəd avtomat stansiya və operativ nəzarəti həyata keçirmək üçün müasir səyyar laboratoriya alınmışdır. Stansiyalardan və mobil laboratoriyadan fasiləsiz olaraq atmosfer havasında azot və kükürd oksidləri, dəm qazı, hidrogen sulfid, dispers toz hissəcikləri (PM2.5 və PM10), ozonun yer səthində səviyyəsi, benzol, toluol və digər çirkləndiricilər, həmçinin meteoroloji parametrlər (küləyin istiqaməti, sürəti, temperatur, təzyiq, rütubət, yağış) üzrə monitorinq nəticələri əldə olunur.

Müşahidə şəbəkəsindən daxil olan məlumatların müasir tələblərə uyğun formada qəbulu, təhlili və vizuallaşması məqsədilə Situasiya mərkəzi yaradılmışdır. Mərkəzdə müşahidə stansiyaları şəbəkəsindən məlumatların mərkəzləşmiş qaydada toplanması və operativ kompleks təhlili təmin edilir.

Tullantıların idarə olunması ilə bağlı problemlər bütün ölkələrə xas olan problemdir və iqtisadi inkişaf dövrünü yaşayan ölkəmizdə də özünü göstərir. Ölkədə kommunal xidmətlərin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə görülən işlərə və əldə olunan nailiyyətlərə baxmayaraq, məişət tullantılarının yığılması, daşınması və zərərsizləşdirilməsi sahəsində çatışmazlıqlar hələ də mövcuddur.

Hazırda paytaxt Bakıda məişət tullantılarının idarə edilməsində irəliləyişə nail olunsa da, regionlarda bu məsələ həll olunmamış qalmaqdadır. Regionlarda formalaşan bərk məişət tullantılarının dəqiq uçuotu yoxdur, çeşidlənmə kiçik miqyasda qismən aparılır, tullantıların yığılması və daşınması əsasən rayon mərkəzlərində və qəsəbələrində həyata keçirilir.

Tullantıların idarə olunmasının əsasını onların çeşidlənməsi təşkil edir. Tullantıların növlər üzrə çeşidlənərək yığılması tullantılardan səmərəli istifadə olunmasına şərait yarada bilər. Lakin ölkəmizdə bu mərhələ üzrə fəaliyyət hələ də nizamlanmamışdır.

Azərbaycan Respublikası Baş Nazirinin 27 noyabr 2021-ci il tarixli Sərəncamı ilə işğaldan azad edilmiş ərazilər də daxil olmaqla, ölkə üzrə bərk məişət tullantılarının idarə edilməsinin yaxşılaşdırılması məqsədilə Komissiya yaradılmışdır.

Bərk məişət tullantılarının idarə edilməsində qabaqcıl təcrübənin və müəttəraqqi texnologiyaların tətbiqi bütövlükdə bu sahədə idarəetmə keyfiyyətinin artırılması və səmərəliliyin təmin edilməsinə yardımçı olacaqdır.

Tullantıların çeşidlənməsi nəticəsində emal üçün yararlı olan kağız, şüşə, plastik, metal, habelə digər xammalın ayrılması tullantıların ümumi həcmnin azaldılmasına, əlavə xammal bazarının və təkrar emalın formalaşdırılmasına və ən əsası tullantıların ətraf mühitə mənfi təsirinin azaldılmasına gətirib çıxarır.

Qarşıya qoyulan siyasi hədəflərə çatmaq üçün güclü qanunvericilik bazası olmalıdır. Bu baxımdan mövcud qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi və idarəetmənin bütün aspektlərinə dair məlumat bazasının yaradılması da önəmlidir.

Tullantıların idarə edilməsi sahəsində qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi ölkə ərazisində bərk məişət tullantılarının idarə edilməsi ilə bağlı toplama, daşınma və zərərsizləşdirilmə sisteminin təkmilləşdirilməsinə, səmərəliliyin artırılmasına, əlavə xammal bazarının formalaşdırılmasına, təkrar emal sahələrinin qurulmasına, təkrar istehsal sahəsinə marağı olan potensial sahibkarlar və investorlar üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına, təkrar emal bazarının möhkəmləndirilməsinə və əhalinin məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsinə imkan verəcəkdir.

"Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında" Qanuna edilən dəyişikliyə əsasən, qalınlığı 15 mikrona qədər olan polietilen torbaların 2021-ci il yanvarın 1-dən, birdəfəlik istifadə üçün nəzərdə tutulan plastik qarışdırıcı çubuq, çəngəl, bıçaq, boşqab və stəkanların 2021-ci il iyulun 1-dən sahibkarlar tərəfindən idxalı, istehsalı, ticarət, ictimai işə və xidmət obyektlərində istehlakçıya satılması və verilməsi qadağan edilmişdir. Eyni zamanda qalınlığı 15-50 mikron olan polietilen torbalardan istifadənin azaldılması məqsədilə Nazirlər Kabinetinin 2021-ci il 2 fevral tarixli Qərarı qəbul edilmişdir.

Azərbaycan münbit torpaq ehtiyatları məhdud olan ölkələr sırasına aiddir. Torpaqlarda eroziya, şorlaşma, bataqlaşma, çirklənmə və s. proseslərin təsiri nəticəsində deqradasiya halları artmışdır. Torpaqların deqradasiyası nəticəsində səhrələşmə prosesinin güclənməsi də ciddi narahatlıq doğurur. Suvarılma şəbəkələrinin köhnəliyi, suvarmada qeyri-rasional üsulların tətbiqi və s. kimi hallar torpaqların təkrar şorlaşmasına səbəb olur.

Qeyd olunan problemlər suvarma suyundan qənaətlə və səmərəli istifadə edilməməsi, kollektor-drenaj şəbəkələrinin sıradan çıxması, aqrotexniki qaydalara əməl olunmaması kimi amillərlə bağlıdır.

Otlaq ərazilərindən normadan artıq və təyinatına uyğun olmayan istifadə nəticəsində torpaq örtüyü eroziyaya uğrayır, torpağın münbit qatı itirilir, təbii ot örtüyü seyrəkləşir, otlaq sahələrinin keyfiyyəti aşağı düşür, qrunt sularının səviyyəsi qalxır və nəhayət səhrələşmə prosesi gedir. Bu səbəblərdən qışlaq və yaylaqlar yararsız hala düşür.

Torpaq ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunması üçün torpaqların meliorativ vəziyyətinin yaxşılaşdırılması, kollektor-drenaj və suvarma şəbəkələrinin bərpası, suvarmada müasir texnologiyalardan istifadə, münbitliyi pozulmuş torpaqların rekultivasiya olunması, planlı otarmanın tətbiqi – ekstensiv heyvandarlıqdan intensiv heyvandarlığa keçilməsi, suya tələbatı az olan kənd təsərrüfatı bitkilərdən istifadə istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi zəruridir.

Meşə və meşə zolaqları sahələrinin genişləndirilməsi kənd təsərrüfatında məhsuldarlığın artırılması sahəsində torpaqların münbitliyinin artırılması, bərpası və mühafizəsi, habelə iqlim dəyişmələrinin təsirinin minimum endirilməsi baxımından mühüm töhfədir.

Son illərdə qəbul olunmuş dövlət proqramlarında, müvafiq qanunvericilik aktlarında torpaqların münbitliyinin qorunması, bərpası və mühafizəsi sahəsində icrası zəruri olan bir çox vacib tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur.

Uzun illər ərzində neft sənayesinin fəaliyyəti nəticəsində çirklənmiş bir sıra ərazilərin bərpası, təmizlənmiş ərazilərin iqtisadi dövriyyəyə qaytarılması məqsədilə tanınmış beynəlxalq şirkət cəlb edilərək Abşeron yarımadasında gələcək istifadə təyinatından asılı olaraq təmizləmə metodologiyası nəzərə alınmaqla çirklənmiş ərazilərin beynəlxalq standartlara uyğun inventarlaşdırılması və qiymətləndirilməsi işləri aparılmışdır.

Son illər ərzində bu istiqamətdə bir sıra layihələr həyata keçirilmişdir. Suvarma rayonunda keçmiş Yod-brom zavodu və yaxınlığındakı ərazilərdə müxtəlif tullantıların çirklənmiş 166 hektar və Heydər Əliyev Beynəlxalq Hava Limanının ətrafında 272 hektar ərazi təmizlənmiş, landsaftı bərpa edilərək yaşıllaşdırılmışdır.

Abşeron yarımadasında tullantı və lay suları ilə çirklənmiş və Xəzər dənizinin çirkləndirilməsində mühüm rol oynayan göllər üzrə kompleks araşdırmalar aparılmış, prioritet istiqamətlər müəyyənləşdirilmişdir. Abşeron göllərinin bərpası layihəsi çərçivəsində Böyükşor gölünün kompleks bərpası işləri davam edir. Zığ gölünün ekoloji bərpası məqsədilə işlərə başlanılmışdır.

Azərbaycan Respublikası karbohidrogen ehtiyatları ilə yanaşı, qeyri-neft sektorunun inkişafına mühüm töhfə verə biləcək mineral xammal ehtiyatları ilə zəngindir. Təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə olunması məsələləri ən aktual problemlərdəndir. Bu gün xüsusi ilə tikinti sektorunun inkişafı ilə bağlı xammal ehtiyatlarının istifadə sahələri genişlənməmişdir.

Respublika ərazisində uzun illər ərzində aparılmış geoloji-kəşfiyyat işləri nəticəsində 1000-dən artıq faydalı qazıntı yatağının ehtiyatı hesablanmış və qeydiyyatla alınmışdır. Bu yataqlardan 846-sı qeyri-filiz və inşaat, 52-si filiz, 111-i isə yeraltı şirin, termal və mineral su yataqlarıdır.

Hazırda nəcib və əlvan metal filizi yataqlarının mineral xammal bazasının öyrənilməsi, yataqların kəşfiyyatı, istismara cəlb olunması, işlənilməsi, bu sahədə yeni texnologiyaların tətbiqi, maddi-texniki bazanın müasirləşdirilməsi və dağ-mədən sənayesinin inkişafı istiqamətində işlər görülür, yataqlar haqqında məlumatlar rəqəmsallaşdırılır.

Azərbaycan Respublikasının mövcud mineral xammal bazasını inkişaf etdirmək və onun strateji əhəmiyyətli faydalı qazıntı yataqları hesabına genişləndirilməsi yer təkinin kompleks geoloji öyrənilməsində regional geoloji, hidrogeoloji, mühəndis-geoloji, geoekoloji və bu qəbildən olan digər məxsusi tədqiqatların aparılması zərurətini yaradır. Faydalı qazıntı yataqlarının axtarışı və kəşfiyyatının son nəticəsi isə həmin yataqların təsərrüfat dövriyyəsinə cəlb edilməsinə, iqtisadiyyatın mineral xammala və yeraltı sulara (şirin, mineral, termal) tələbatının ödənilməsinə zəmin yaradır.

Qeyd edilən istiqamətdə həyata keçiriləcək geoloji tədqiqatların əsas məqsədi Azərbaycanda dağ-mədən sənayesinin inkişafına təkan vermək, mühüm sənaye sahələrinin (qara və əlvan metallurgiya, qızılçıxarma, kimya sənayesi, mülki və sənaye tikintisi) mineral xammala olan tələbatını ödəməkdən, xarici və daxili sərmayədarlar üçün maraq doğuran nəcib metal, habelə rəqabət qabiliyyətli qeyri-filiz və digər faydalı qazıntı yataqlarının istismara cəlb etməklə ölkə iqtisadiyyatının davamlı inkişafına dəstək verməkdən ibarətdir.

Mineral xammal bazasının qorunması, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə olunması, xammala olan tələbatın ödənilməsi, yerin təkinin geoloji öyrənilməsi və istifadəsində ciddi qayda yaradılması, qanunvericiliyin tələblərinə, norma və standartlara əməl olunması, təhlükəsizliyin və şəffaflığın təmin edilməsi, ətraf mühitin, təbii landsaftın mühafizəsinə dövlət nəzarətinin gücləndirilməsi istiqamətində yeni yanaşmalar tətbiq olunur.

Yerin təki istifadəçiləri və onların hasil etdikləri faydalı qazıntının növü, həcmi, yerləşdiyi ərazi barədə, həmçinin müsabiqə və hərraca çıxarılan yer təki sahələri və faydalı qazıntıları barədə məlumatların internet saytında yerləşdirilməsi sayəsində təbii ehtiyatların rəqabət prinsipləri gözlənilməklə şəffaf şəkildə istismara verilməsinə və inhisarçılığın qarşısının alınmasına nail olunaçaqdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandanın rəhbərliyi altında müzəffər ordumuz tərəfindən tarixi torpaqlarımızın işğaldan azad olunması bu ərazilərdə bərpa prosesinin başlanmasına zəmin yaratmışdır.

Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi tərəfindən işğaldan azad olunmuş ərazilərdə qiymətləndirilmə və ekoloji tarazlığın bərpa olunması ilə bağlı tədbirlər görülür – meşələrin bərpası, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərində ekoloji mühitin yaxşılaşdırılması, təbii sərvətlərdən, su ehtiyatlarından səmərəli istifadə, müşahidə və monitorinq sistemlərinin bərpası və digər istiqamətlərdə işlər aparılır.

Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi, BMT sisteminin ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində fəaliyyət göstərən əsas təsisatları ilə ikitərəfli və çoxtərəfli formatlarda əməkdaşlığın gücləndirilməsi, xarici ölkə və təşkilatlarla ikitərəfli hüquq müqavilə bazasının genişləndirilməsi, Nazirliyin fəaliyyət istiqamətləri üzrə beynəlxalq layihələr və proqramlar vasitəsilə milli potensialın artırılması və sair istiqamətlərdə işlər görülmüşdür.

Ölkəmizdə vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunun genişləndiyi dövrdə cəmiyyətimizdə gedən proseslərin real qiymətləndirilməsi, ölkə rəhbərliyinin həyata keçirdiyi siyasətin hər bir Azərbaycan vətəndaşı tərəfindən düzgün və dərinləndirilməsi zərurətə çevrilmişdir. Bununla əlaqədar ideoloji iş, xüsusilə bu işin həlledici sahəsi olan təbliğat işinin gücləndirilməsi və səmərəliliyinin artırılması son dərəcə böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Ekologiya və təbii sərvətlərin mühafizəsi sahəsində aparılan ideoloji işin əsas məqsədi təbiətə münasibətdə düşüncə tərzinin dəyişdirilməsi və onun mühafizəsində bütün təbəqələrdən olan vətəndaşların iştirakına nail olunması, ictimai qınaq mexanizminin formalaşdırılması, vətəndaş məmnunluğunun artırılmasından ibarətdir.

Bu sahədə əsas strateji baxış yeni nəslin nümayəndələrinin daha geniş ekoloji biliklər əldə etməsi, ölkəmizin ekoloji siyasəti haqqında məlumatlılığın artırılması nəticəsində mövcud problemlərin tədricən aradan qaldırılması, qanunvericiliyin tələblərinin pozulmasında məsuliyyətin artırılması, indiki və gələcək nəsillərin tələbatını ödəmək məqsədilə təbii ehtiyatlardan səmərəli və qənaətlə istifadə edilməsinə nail olmaq, bu istiqamətdə dünyanın çağırışlarına uyğunlaşmaqdan ibarətdir.

İdarəetmə alətlərindən istifadə etməklə ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində fəaliyyət göstərən əməkdaşların peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması, vətəndaşlarda ölkənin ekoloji vəziyyəti ilə bağlı məsuliyyət hissənin aşılması, ekoloji şüur səviyyəsinin artırılması üçün insan-təbiət münasibətlərinə yeni yanaşmalar, maarifləndirici təşəbbüslər tətbiq etməklə ekoloji dünya-görüşün, eləcə də tədris müəssisələrində ekoloji təhsilin inkişafını təmin etmək üçün vətəndaşların maarifləndirilməsində təlimçi-müəllimlər, jurnalist, nüfuzlu ictimaiyyət nümayəndələrinin və s. səylərindən istifadə etmək əsas missiyalardan olmuşdur və bu istiqamətdə çoxşaxəli tədbirlər həyata keçirilmişdir.

ABSTRACT

ENVIRONMENTAL PROBLEMS AND STEPS TAKEN TO ENSURE ENVIRONMENTAL SAFETY AND GOALS IN THE FACE OF GLOBAL CHALLENGES

Karimov V.N.

*Deputy Minister of Ecology and Natural Resources
of the Republic of Azerbaijan*

In the context of dynamic economic development, the protection of ecosystems, reduction of environmental impact, efficient use of natural resources, and environmental protection within the framework of the principles of sustainable development are the main directions of environmental policy to ensure environmental safety.

The main strategic vision in this direction is to solve inherited environmental problems, prevent the activities that can lead to irreversible damage to environmental components, protect the natural environment, reduce the impact of using modern non-waste technologies in production and create a high-quality clean environment.

An important task such as providing a high-quality environment that responds to global climate change and ensures healthy conditions in the face of sustainable and high-growth economic growth was outlined in the document "Azerbaijan 2030: national priorities for socio-economic development" approved by the President of the Republic of Azerbaijan.

The rational use of water resources, protection of the marine environment of the Caspian Sea, waste management, reduction of negative effects of climate change, modernization of observation and monitoring systems, protection of

ambient air, biodiversity protection, development of ecotourism and aquaculture, protection and increase of forest cover, greenery, restoration of polluted areas, an increase of soil fertility, expansion of mineral and natural resources base and raising environmental awareness are the main priority areas towards creating a clean environment.

Keywords: *ecosystem protection, strategic vision, environmental safety, low-waste technology, global climate change, biological diversity, anthropogenic impact, Red List, water bioresources, extensive cattle-breeding, erosion, reuse, green economy, modern technologies*

РЕЗЮМЕ

ПРОБЛЕМЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ, ПРЕДПРИНИМАЕМЫЕ ШАГИ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ, И ЦЕЛИ, ПОСТАВЛЕННЫЕ ПЕРЕД ЛИЦОМ ГЛОБАЛЬНЫХ ВЫЗОВОВ

Керимов В.Н.

*Заместитель министра Экологии и природных ресурсов
Азербайджанской Республики*

В условиях динамичного экономического развития, защита экосистем, снижение воздействия на окружающую среду, эффективное использование природных ресурсов, а также охрана окружающей среды в рамках принципов устойчивого развития, являются основными направлениями экологической политики в целях обеспечения экологической безопасности.

Основным стратегическим видением в этом направлении является решение унаследованных экологических проблем, предотвращение деятельности, которая может привести к необратимому ущербу компонентам окружающей среды, защита окружающей природной среды, снижение воздействия путем использования современных безотходных технологий в производстве и обеспечение качественной окружающей среды.

В документе «Азербайджан 2030: национальные приоритеты социально-экономического развития», утвержденном Президентом Азербайджанской

Республики на новом стратегическом уровне поставлена важная задача по обеспечению качественной окружающей среды, отвечающей глобальным изменениям климата и обеспечивающей здоровую окружающую среду для населения на фоне устойчивого и высокого темпа роста экономики.

Рациональное использование водных ресурсов для обеспечения чистой окружающей среды, защита экологической среды Каспийского моря, модернизация систем наблюдения и мониторинга, защита атмосферного воздуха и охрана биоразнообразия, являются основными приоритетными направлениями. Также среди основных направлений стоит отметить управление отходами, развитие экотуризма и аквакультуры, охрана и увеличение лесного покрова, озеленение, восстановление загрязненных территорий, повышение плодородия почв, расширение минерально-сырьевой базы, рациональное использование природных ресурсов и повышение экологической осведомленности.

Ключевые слова: *защита экосистемы, стратегический обзор, экологическая безопасность, малоотходная технология, глобальное изменение климата, биологическое разнообразие, антропогенное воздействие, Красная Книга, водные биоресурсы, экстенсивное животноводство, эрозия, повторное использование, зеленая экономика, современные технологии*